

3. Клоунада. *Енциклопедія Сучасної України* / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2013. URL: <https://esu.com.ua/search.php?s=%D0%9A%D0%BB%D0%BE%D1%83%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D0%B0> (дата звернення: 12.11.2023).

УДК 792.8

КОШКІНА Ю., здобувач другого рівня вищої освіти спеціальності 024 Хореографія кафедри мистецтвознавства та позашкільної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

ПОГРЕБНЯК М. М., доктор мистецтвознавства, доцент, завідувач, професор кафедри мистецтвознавства та позашкільної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**МІНІ-ТАНЦВИСТАВА «АЛІСА В КРАЇНІ ДИВ»
(за мотивами казки «Алісині пригоди у дивограї»
Льюїса Керрола)**

У повідомленні здійснено обґрунтування вибору теми авторського хореографічного твору, його мета, джерельна база. З'ясовано зміст термінів «філософський підтекст», «комічне», «іронія», «нонсенс»; засоби творення комічного.

Ключові слова: авторський хореографічний твір, «філософський підтекст», «комічне», «іронія», «нонсенс».

Одним із способів здійснення непрямого діалогу митця сценічного мистецтва і глядача є філософський підтекст. Він дозволяє глядачеві зрозуміти відбиття автором оточуючої дійсності крізь призму твору та авторські ідеї. Водночас автор сценічного твору надає глядачеві можливість зробити власні висновки.

Особливий інтерес з точки зору дослідження втілення філософського підтексту засобами і прийомами комічного має твір Льюїса Керрола «Аліса в країні чудес». Над проблемою

філософського підтексту у творі, у тому числі «Аліса в Країні Чудес» Льюїса Керрола, працювали багато зарубіжних (Л. Витгенштейн, У. Вайнрах, Т. Прулкс, Д. Робсон) та авторів пострадянського простору (Л. Богуславська, Гаспарян, І. Денисова, С. Жулідов, Н. Демурова). Зарубіжні автори, такі як Людвиг Витгенштейн [15] та Уриель Вайнрайх [14] у своїх працях розглядали філософський підтекст у творі, який реалізується за допомогою каламбуру або за допомогою мовної гри. Албул Ю. з'ясовує особливості реалізації філософського підтексту у творі Льюїса Керрола «Аліса в Країні Чудес» (на матеріалі англійської, італійської та української мов). Аналізує термінологічний апарат дослідження (визначення поняття «підтекст» та «філософський підтекст»). Виявляє ознаки та рівні реалізації філософського підтексту у творі (лексико-стилістичний та синтаксично-стилістичний рівні). Здійснює аналіз перекладів твору на італійську та українську мови. І. Денисова та С. Жулідов, ототожнюють філософію у творах Керрола з особливостями перекладу власних імен. Зокрема Н. Демурова у своєму дослідженні виокремила основні риси філософського підтексту у творі Льюїса Керрола на прикладі метафор та перекладу віршів [2]. Дослідження Лісун О. і Советної А. присвячено нонсенсу та іронії як способом репрезентації комічного ефекту у казці Л. Керрола «Аліса в країні чудес» [5]. Так категорія комічного здавна існує у свідомості людей, вона проявляється і в усній, і в письмовій комунікації, а також зафіксована багатьма дослідженнями. Проте при своїй різноаспектності цей феномен залишається маловивченим, зокрема це стосується можливості його пластичного і хореографічного втілення. На сьогодні не сформовано чіткого визначення поняття комічного та не встановлено критерії, за якими потрібно виділяти складові комічного. Усі ці проблеми лише окреслюють складність вивчення даного феномену. Тому спроба з'ясування категорії

комічного у різних прикладах гуманітарного знання і знаходження засобів і прийомів комічного для втілення філософського підтексту змісту творів художньої літери засобами хореографічного мистецтва крізь призму авторського стилю (на прикладі відомої казки-феєрії Льюїса Керрола «Аліса в країні чудес») є досить актуальним, що і є **метою** даного творчого проекту.

Джерельною базою авторського хореографічного твору є: 1) повість Льюїса Керрола «Аліса в країні чудес»; 2) філософські праці: Арістотеля, Г. Гегеля, З. Фрейда та інших та науково-довідникова література; 3) твори світового кіномистецтва режисерів Тіма Бертон та ін. та мультфільми на зазначену тему; 4) власні спостереження; 5) музичні композиції: Алесандр Деспла – The Heroic Weather – Conditions of the Universe, Part 1: Veiled Mist; Денні Елфман – Alice Reprise #2; Денні Елфман – Storytime; Tania Zygar-Dark Paradise; Саундтрек з фільму «Джек і бобове дерево», Арфа»; Kerli – Tea Party.

Нами з'ясовано історію створення повість Льюїса Керрола «Аліса в країні чудес». У п'ятницю 4 липня 1862 року Чарльз Лютвідж Доджсон і його друг Робінсон Дакворт на човні піднялися вгору по Темзі в товаристві трьох дочок віце-канцлера Оксфордського університету і декана коледжу Крайст-Черч Генрі Лідделла: тринадцятирічної Лорін Шарін. Аліси Плезенс (англ. Alice Pleasance Liddell) та восьмирічної Едіт Мері (англ. Edith Mary Liddell) [13].

Прогулянка почалася від мосту Фоллі поблизу Оксфорда і завершилася через п'ять миль у селі Годстоу чаюванням. Протягом усього шляху Ч. Доджсон розповідав нудьгуючим супутницям історію про маленьку дівчинку Алісу, яка вирушила на пошуки пригод. Дівчаткам історія сподобалася, і Аліса попросила Ч. Доджсона записати розповідь для неї. Ч. Доджсон почав писати рукопис наступного дня після поїздки [10]. Згодом він зазначав, що подорож вниз по кролячій норі мала імпровізаційний характер і була, по суті,

«відчайдушною спробою вигадати щось нове» [7]. 26 листопада 1864 року Ч. Доджсон подарував Алісі Лідделл свою роботу під назвою «Пригоди Аліси під землею» (англ. *Alice's adventures under ground*), з підзаголовком «Різдвяний подарунок Дорогій Дівчинці в Пам'ять про Літній день» (англ. *A Christmas gift in a Memory of a Summer Day*), що складається всього з чотирьох розділів. Ряд біографів Льюїса Керролла, у тому числі Мартін Гарднер, вважають, що була і рання версія «Аліси», знищена самим Ч. Доджсоном [3].

Раннє критичне сприйняття на казку було змішаним чи негативним. Перший огляд книги з'явився 16 грудня 1865-го року і згодом був опублікований в журналі «*Athenaeum*» в 1900 році [11]. Літературний критик охарактеризував роботу Керролла як казку-сон. У Великій Британії перші відгуки на книгу були дуже критичні: за рідкісними винятками рецензенти відмовлялися бачити хоч якийсь сенс у «блуканнях» Аліси. Ставлення критики змінилося лише кілька десятиліть. Ф. Дж. Харві Дартон, найбільший авторитет у сфері англійських дитячих книжок, писав про неї як творі новаторському, який зробив справжній «революційний переворот» [12] в англійській дитячій літературі.

Албул Ю. цитує висловлювання видатного мовознавця XIX ст. Вільгельма фон Гумбольдта, «у кожному виразі неначе через край слова переливається дещо, що не знайшло у ньому свого повного та кінцевого втілення» [2, с. 174]. Він мав на увазі існуючий на сьогодні літературознавчий термін «**підтекст**». За словами Демурової Н., «**філософський підтекст**» – це відбиття загальнолюдських цінностей та ідей автора, котрі він хоче донести до читача. Авторка підкреслює, що інколи речі видаються не тим, чим вважаються і шлях до істини починається зі змін не тільки зовнішніх але й внутрішніх, саме цю думку хотів донести до читачів Льюїс Керролл у своєму всесвітньо відомому творі. Албул Ю. цитує думки

Н. Демурової про інтелектуальність філософського підтексту Л. Керрола, яка акцентує увагу на його критичному характері, наголошуючи на тому, що у соціально-ідеологічному сенсі цей підтекст є реакцією на ригідну ієрархію цінностей регламентованого і респектабельного суспільства. Цінною є думка авторки, що усім цим ціннісним категоріям Л. Керрол протиставляє веселий і такий, що розкріпає самою своєю веселістю сміх і незамутненість дитячого свіжого погляду, який бачить речі не так, як їх належить бачити, а в їх первозданній істинності» [2, с. 174]. Письменник показує, як будуються фантазії і що ми не повинні забувати про них, і занурюватись у сірі будні нашого життя. Цей приклад він наслідував у дітей, адже прототипом головної героїні стала маленька дівчинка семи років, що не боялась розказувати про свої фантазії і вірила у «неможливі» речі, про які розповідав їй Л. Керрол. Узагальнюючи думку письменника дослідник Д. Робсон зазначає, що діти здатні на гіпотетичне мислення і більш проникливо розуміють мотиви і наміри інших людей [8, с. 5]. Вивчення проблеми втілення філософського підтексту прийомами комічного у *хореографічній мові* знаходиться на перетині музикознавства, театрознавства і балетознавства.

При визначенні **«комічного або комізму»** у «Літературознавчий енциклопедії» робиться акцент на веселому висміюванні «у художніх творах алогічних, інертних явищ, догматизованих процесів, вад характеру» [6, с. 508]. Прикладом формування комічних образів у балетах є гротескні характерні танці та пантоміма окремих майстрів початку ХХ ст. На прикладі балеруна Чекригіна, який виконував роль Карабосс, артист використовував різні кроки: від накульгування до швидкого танцю з неймовірно довгим шарфом, який ставав візуальним елементом гумору. Крім того, у комедійних балетах з ХІХ століття можна було зустріти стилізовані смугасті штани тогочасних чепурунів [6, с. 508].

У літературній енциклопедії художній образ, який визначений як комічний, отримує додаткові рішення від несподіваної невідповідності «очікуваного і дійсного в контакті людини з суспільством, між прогнозованою і справжньою розв'язкою комічної ситуації динамізує почуття і емоційну напругу, підтримує увагу учасників комічної ситуації (багато важать інтрига, перипетії)» [6, с. 508].

Серед засобів творення комічного можна виокремити висміювання історично обумовленої невідповідності певного соціального явища, діяльності та поведінки людей, їх традицій і звичаїв об'єктивному плину речей і естетичному ідеалу прогресивних громадських сил. Із цього погляду цікавою є творчість Мольєра, в якій виник жанр «комедія-балет» [9]. Філолог С. Мокульський поділив комедії-балети на дві тематичні групи: фарсово-побутові та пасторально-міфологічні. У побутово-сатиричній комедії балет підпорядкований розкриттю змісту засобами театру, слову, вокалу. В іншій групі зміст творів розкривається ще й музикою й пластикою [1].

Грунтуючись на ідеях Новерра, французький танцюрист і хореограф Жан Бершер д'Доберваль створив комедійний балет як форму нового хореографічного жанру. Особливо це стосувалося *певного кола образів та художніх прийомів*.

З другої половини ХІХ – початку ХХ століття гумор отримує різні визначення в естетиці. Французький філософ Анрі Бергсон пише про значущість комічного в есе [4]. Три розділі присвячені комічному взагалі, комічному у мові та комічному у характері. Крізь комічне у формі, комічне у русі: причинно-наслідкові зв'язки.

Від комізму форм А. Бергсон переходить *до комічного в жестах та рухах*. Поза, жести та рухи людського тіла смішні остільки, оскільки це тіло викликає у нас уявлення про простий механізм [4]. На прикладі різних образів А. Бергсон

доводить прийоми комедії. Образ пружини, яка стискається, розтискається і знову стискається. Тут сутність – повторення слів, один із звичайних прийомів класичної комедії.

Особливістю казки Л. Керрола «Аліса в країні чудес» є велика кількість стилістичних засобів та прийомів, які неоднозначно сприймаються читачами через глибинну структуру самого тексту. На думку дослідників Лісун О. і Советної А. способами репрезентації комічного ефекту в цьому творі є нонсенс та іронія. Найчастіше уживаною є гра слів, в основі якої лежить багатозначність, а також гра слів, побудована на омонімії. Вони вважають, що письменник використовує її, передусім, для створення особливої манери листа, відмінного надто грайливим настроєм, а також для розкриття характерів персонажів і для організації сюжету. Традиційно нонсенсом вважається абсурдне, нелогічне висловлювання, вираз, позбавлений змісту. З латинської мови «нонсенс» перекладається як позбавлений смислу або змісту [5, с. 106]. Нонсенс активно використовується в мистецтві.

У творах Л. Керрола слово часто використовується у буквальному значенні й не поєднується з контекстом традиційного смислу. Наприклад, діалог Аліси з Білим Королем часто переходить з метафоричного на буквальный рівень.

Ще одним із засобів мовної гри, які використовуються Л. Керролом, є *іронія*. Іронія – це прийом, заснований на протиставленні сенсу смислу. Іронія допомагає створити комічний ефект. Твір Л. Керрола містить приклад гумористичної іронії. Падаючи в кролячу нору, Аліса думає, чи пролетить вона через Землю. У казці головна героїня уявляє, як опинилася десь у Новій Зеландії чи Австралії, але згодом падає в купу уламків. Таким чином, нами здійснена спроба з'ясування категорії комічного для знаходження засобів і прийомів комічного для втілення філософського підтексту змісту

творів художньої літери засобами хореографічного мистецтва крізь призму авторського стилю (на прикладі відомої казки-феєрії Льюїса Керрола «Аліса в країні чудес»).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аксютіна В. В., Специфіка втілення комічних образів у балетній музиці Юрія Шевченка : дис....д-ра філософії за спец. 025 Музичне мистецтво / Національна акад. кер. Кадрів культури і мистецтв. Київ, 2023. 209 с.
2. Албул Ю. Є. Філософський підтекст у творі Льюїса Керрола «Аліса в країні чудес» (на матеріалі англійської, італійської та української мов). *Молодий вчений*. № 11 (51) листопад, 2017 р. С. 174–177.
3. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. Львів : Літопис, 1996. 633 с.
4. Бергсон А. Сміх. Київ : Дух і Літера, 1994. 165 с.
5. Лісун О. В., Советна А. В. Нонсенс та іронія у творі «Аліса в країні чудес». *Modern engineering and innovative technologies*. Issue 15. Part 4. P. 105–108.
6. Літературознавча енциклопедія. У 2-х т. / Ю. А. Ковалів. Київ : Академія, 2008. Т. 1. 609 с.
7. Льюис Кэррол. Примечания. *Приключения Алисы в стране чудес / пер. Н. М. Демуровой*. Минск : Юнацтва, 1990.
8. Робсон Д. BBC Future. П'ять речей, які «Аліса в країні чудес» відкриває про наш мозок : веб-сайт. URL: http://www.bbc.com/ukrainian/vert_fut/2015/07/150708_vert_fut_alice_in_wonderland_psychology_vp (дата звернення: 22.04.2023).
9. Чепалов О. Балет «Камінний господар» («Дон Жуан») Віталія Губаренка і його хореографічне втілення на українській сцені. *Часопис Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського*. 2014. № 2. С. 42–49.
10. Carpenter, Humphrey. *Secret Gardens: The Golden Age of Children's Literature*. Houghton Mifflin, 1985. P. 57.
11. Children's Books. *The Athenaeum*, 1900 (16 ec. 1865). P. 844.
12. F. J. Harvey Darton. *Children's Books in England*. 2 ed. Cambridge, 1970. P. 268.
13. Story Museum – The real Alice. URL: <https://www.storymuseum.org.UK>. (дата звернення: 24.04.2023).
14. Weinreich U. *Problems in the Analysis of Idioms: Substance and Structure of language*. University of California Press, Los Angeles, 1974. 238 с. URL: <http://www.km.ru/referats/763E38EC6BE74E04B36D42C29F532C49> (дата звернення: 15.03.2023).
15. Wittgenstein L. *The Blue and Brown Books*. England. P. 158–163.